

Stopa mezolitického (?) osídlení v Mělníku-Rousovicích

Jan Eigner

ÚVOD

Aktuálně vypracovaná studie ke štípané industrii (včetně křesadel) z pohřebiště v Žalově upozorňuje v širším kontextu na její výskyt v raně středověkých hrobech (*Kapustka – Tomková v tisku*).¹ Na tomto místě bych chtěl poukázat na odlišnou interpretaci jiného souboru kamenných artefaktů. Během výzkumu taktéž slovanského pohřebiště v Mělníku, místní části Rousovice (*obr. 1*), je našel J. Matiegka v letech 1912–1913 a podrobným popisem nálezových okolností uchoval informace pro budoucnost (*Matiegka 1913*). Při nedávném zevrubném vyhodnocení lokality byly klasifikovány jako pravděpodobné křesací kameny (*Košta – Tomková 2015, 286–287*). Označení „*křesadla a křesací kameny*“ jim přisoudil i K. Sklenář v rámci rozsáhlejšího územního soupisu, při němž ovšem jednotlivosti větších nálezových souborů nebyly revidovány přímo v materiálu (*Sklenář 1982, 247*).

ANALÝZA

Ze čtyř hrobů (č. 4, 7, 31, nečíslovaný Bhp. 9) pochází celkem pět štípaných kamenných artefaktů. Uvádí se, že jde o úštěpy ze silicitu glacienních sedimentů (dále SGS) a křemence, čepel až čepelovitý úštěp neurčené suroviny a pravděpodobně silicitový zbytek jádra (*Košta – Tomková 2015, 286–287*, s určením K. Čulákové). Dva předměty (zde pod čísly 2 a 3) se vyskytly v hrobě 31, ostatní se našly jednotlivě (*Košta – Tomková 2015, 286*).

Popis nálezů (fotografie na *obr. 7:1–5* in *Košta – Tomková 2015*):

1. Národní muzeum (NM), inv. č. H1-18777: podélně zlomený úštěpek, hnědošedý SGS s ohlazeným a oleštěným povrchem valounu z ledovcových sedimentů, délka 29 mm, šířka 15 mm, tloušťka 6 mm.
2. NM, inv. č. H1-18791: čepel, krakelováním zčernalý silicit, délka 36 mm, šířka 13 mm, tloušťka 5 mm, *obr. 2:1*.
3. NM, inv. č. H1-18792: čepelka s odlomenou terminální částí, křemence typu Bečov, délka 23, šířka 9 mm, tloušťka 4 mm.
4. NM, inv. č. H1-18795: smíšené rydlo na úštěpu – boční klínové a na přirozené ploše, šedohnědý SGS s ohlazeným nahnědlým přirozeným povrchem, délka 42 mm, šířka 24 mm, tloušťka 6 mm, *obr. 2:2*.
5. Regionální muzeum Mělník, inv. č. Pr 5167 (staré číslo 2674): úlomek SGS se zbytkem kůry a ohlazeného přirozeného povrchu. Na dvou delších hranách jsou zřejmé stopy křesadlového obití směřující jednostranně kolmo na hranu, délka 50 mm, šířka 21 mm, tloušťka 20 mm.

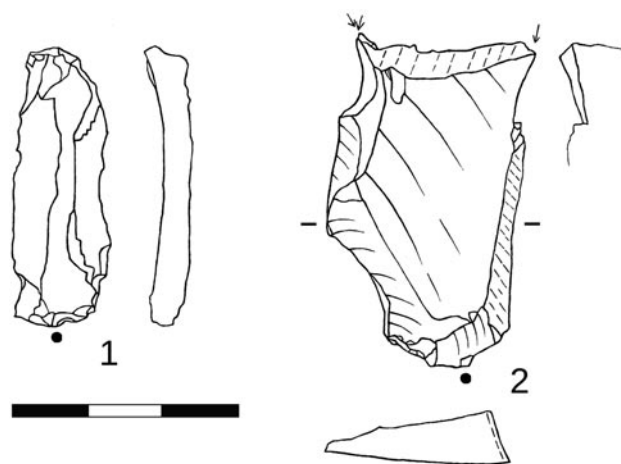

Obr. 1. Mělník-Rousovice. Poloha lokality na mapě Čech

VYHODNOCENÍ

Malá kolekce pěti kusů štípané industrie zahrnuje jeden nástroj – rydlo, dvě čepele, drobný úštěp a otlučený úlomek. Kromě kusu z bělavého křemence typu Bečov a kvůli přepálení neurčeného silicitu je

¹ Za zpřístupnění artefaktů a svolení k užití nepublikovaných údajů vděčím K. Čulákové (*Kapustka*), J. Koštovi, Š. Ungermanovi a A. Veselému, za upozornění na nález a komentář S. Venclovi.

Obr. 2. Výběr štípané kamenné industrie z hrobů v Mělníku-Rousovicích. 1 – čepel z přepáleného silicitu, 2 – dvojité rydlo ze SGS. Kreslil J. Eigner

nedovedu si vysvětliti, ač jsem byl při vybírání kostí a předmětů přítomen. Snad se nožík dostal později do hloubky a pak by kostra mohla být počítána k oněm z přechodní doby, anebo byl pazourkový nožík Staroslovany nalezen a jako křesací kámen používán.“ Potvrdí-li se vkládání pro křesání nevhodné drobné štípané industrie do raně středověkých hrobů, zasluhoval by tento jev sledování i ve starších obdobích, neboť z hrobu vinařické skupiny z Vliněvsí pochází tři drobné úštěpy, dle dobře zdokumentované nálezové situace tam cíleně vložené (Limburský et al. 2010, 136, 149).

V případě raně středověkých hrobů na jihovýchodním okraji současného Mělníka soudím ovšem dle popisu nálezových okolností i charakteru nálezů, že výskyt popisovaných artefaktů je spíše druhotný a nesouvisí s milodary, resp. pohřebními rituály obecně. Náhodný výskyt časově nesourodých předmětů v hrobových jamách je ostatně běžný, byť závislý na způsobu dokumentace a míře pozornosti výkopců (namátkou Dobeš – Limburský a kol. 2013; Neustupný 1965, 392–402; Ungerman 2009, 67–68; Vencl 1992). Také v Mělníku se artefakty do výplně hrobových jam mohly dostat při jejich zasypávání či během vybírání, začištěvání stěn apod. Variantu pozdějšího sebrání Slovany a symbolického vložení do hrobu vyloučit sice nelze, ale mluví proti němu nevýraznost předmětů, zvláště pak čepelky z bečovského křemence.

Ačkoli bylo místo využíváno v neolitu (kultura s vypíchanou keramikou) i eneolitu (kultura se šňůrovou keramikou a zvoncovitých pohárů), vesměs jako prostor pohřebišť, výskyt vícenásobného rydla upomíná na spíše předneolitické, pravděpodobně mezolitické stáří. To podporuje i ve středoevropském mezolitu velmi běžný křemeneček typu Bečov (Malkovský – Vencl 1995, 20, Table 2; Vencl – Valoch 2001), resp. charakter celé drobné nepatinované kolekce, byť nejde o předměty úzce chronologicky specifické. Příhodný charakter mikroregionu potvrzují nálezy pravděpodobně mezolitické industrie z táhlého hřbetu (a jeho svahů) směřujícího k jihovýchodu od býv. Turbovic a Kelských Vinic ze sběrů K. Žebery (Žebera 1955, 84–85; Sklenář 1982, 245, 443).

DISKUSE

Problematiku druhotného uložení a míšení archeologických situací mezolitu a raného středověku lze přiléhavě ilustrovat poměry na několika jihomoravských velkomoravských lokalitách (situovaných na písčitéch vyvýšeninách v nivě řek), a to navzdory skutečnosti, že k objevům předneolitického osídlení tam docházelo spíše náhodně a nesoustavně (Oliva 2015, pozn. 3; Eigner – Bartík 2016, 73). Detailní sledování výskytu kamenných artefaktů tudíž vede k diametrálně odlišným výsledkům (cf. Škrdla – Matejciucová – Přichystal 1997, 47; Škrdla – Poláček – Škocec 1999).

V Dolních Věstonicích, poloze Na pískách, prvé identifikované lokalitě mezolitu na Moravě (Žebera 1946, 13), se štípaná industrie našla jak na povrchu písčité duny, tak v raně středověkých hrobech. Vedle téměř stovky kusů křesadlovitě otlučených, tudíž zjevně do hrobů záměrně uložených pozůstalými, se několik stovek exemplářů vyskytlo druhotně v různých úrovních zásypu (Ungerman 2009, 68–69, 155–157). V Mikulčicích se mezolitické osídlení koncentruje na několika místech akropole, méně na

jejich surovinou nepatinovaný SGS. Poslední předmět (č. 5) představuje úlomek SGS užitý zjevně jako křesadlo. U zbylých artefaktů postrádáme jakékoli znaky druhotného opracování či otlučení připomínající křesadla. Tomu odporují jak drobné rozměry (upozornil již Matiegka 1913, 112: „ostatně jsou některé odštipky pazourkové tak malé, že zdají se býti spíše pouhým symbolem křesacího kamene do hrobu vloženého, než že by byly sloužily praktické potřebě“), tak morfologie, neboť ostré hrany tenkých odštěpů jsou pro tento účel naprosto nevhodné. Totéž pozorování učinily K. Kapustka a K. Tomková (v tisku) u části drobných předmětů ze Žalova, pro něž zvažují jinou roli v představách tamních obyvatel. Také J. Matiegka považoval rousovické kameny za spíše symbolická křesadla (Matiegka 1913, 112), když jeho komentář potvrzuje rozpaky a zahrnuje různé možnosti interpretace: „Nález obou kamenných nástrojů u kostry se železným nožem (XXXI.)

předhradí, hojně i na přilehlých písčitéch vyvýšeninách (hlavně Kostelec, Kostelisko a Žabník) využívaných Slovany pro sídlení i pohřbívání (Škrdla – Matejciucová – Přichystal 1997; k rozptylu Karte 1). Mnohé z artefaktů pocházejí z mladších sídlištních i pohřebních kontextů, v druhém případě převážně ze zásyvu nad úrovní hrobové výbavy (Klíma 1970, 217). Také na Pohansku u Břeclavi se nachází štípaná industrie rozptýlena v prostoru vystupujících dun, nejvíce v místě tzv. velmožského dvorce, ojedinele u 2. kostela, druhotně v hrobových jamách apod. (Kalousek 1966; Klíma 1986, 23, staré nálezy i nová zjištění týmu J. Macháčka souhrnně nevyhodnoceny). Ve Starém Městě, v poloze Na Valách, se nedaleko ohniště s radiolaritovými artefakty (pozdní paleolit či mezolit?) našla kostra ženy považovaná desetiletí za mezolitickou. Teprve nedávné radiokarbonové datování ukázalo, že patří časově do předvelkomoravského až velkomoravského období (Meiklejohn 2015 s lit.; Oliva 2015, pozn. 3)² a představuje tak další příklad nesnadnosti rozlišení superpozic v písčitém podloží.³

K historii objevu prvních nálezů z mezolitu v Čechách se několikrát vyjádřil hlavně K. Sklenář (2008, 47–48). Odmyslíme-li si velmi časný nález několika artefaktů na písčích poblíž Týnce nad Labem již roku 1879 (Sklenář 2009), řadí se mezolitická (?) industrie z Mělníku-Rousovic do období prvních objevů drobnotvaré mezolitické industrie u nás. Právě na Mělnicku – v Kozlech – sesbírali v druhém desetiletí 20. stol. artefakty R. Šanovec a J. Petrbok (Petrbok 1936–37; Sklenář 2008, 47; vyhodnocení připravuje P. Šída), byť jejich datování nebylo dlouho přijímáno bez potíží. Ve své době činil výskyt štípané industrie v kontextu mladších situací otázky stran smyslu (J. Matiegka v případě Mělníku-Rousovic) i četnosti. Když J. Siblík na počátku minulého století při výzkumu halštatského žárového pohřebiště v Hradišti u Blatné zjistil polohu s hojnými mezolitickými artefakty (Beneš – Vencl 1966, 66–67), označil je s rozpaky za stopy sídliště „nejstaršího obyvoatele této krajiny“ (Siblík 1908, 359).

Mezolitické osídlení Mělnicka je v rámci středočeského Polabí nejhustější, hlavně zásluhou dlouhodobé prospekční činnosti K. Žebery a sběrů i odkryvů prováděných K. Sklenářem (např. Sklenář 2000). Orientace na průzkum dun a vyvýšenin tvořených propustným podložím charakteru šterků, resp. (vátých) písků vedla ve 40.–60. letech minulého století k představě o dominantním až výhradním osídlení těchto míst (kriticky s lit. Vencl 1971, 169–170) a formulaci polabské skupiny mezolitu (Prošek 1950, 2–5). V okolí dolního toku Vltavy a Labe od Mělníka po Nymburk se nachází několik desítek lokalit. Ačkoli jen jejich menší část poskytla chronologicky výraznější a četnější soubory, volá tato problematika po důkladné studii s podrobným katalogem shrnujícím výrazně roztráštěné a jen částečně publikované informace nejen k nálezům samotným, ale i k jejich lokalizaci (starší akce doplnily v 90. letech průzkumy v rámci projektu ALRNB; Vencl 1998). Vzhledem ke znepřístupnění řady míst původně dostupných sběrům na polích i v písečnicích, a to pro zatrávnění, zalesnění i zarovnaní terénu v průběhu intenzifikace zemědělství, nemůžeme očekávat v brzké době výrazné obohacení nálezového fondu. Stejná situace panuje i na Nymbursku, Pardubicku a jinde v Polabí. Zpřesnění obrazu topografie, resp. hustoty osídlení znemožňuje také výrazné poničení původních terénů erozí (Dreslerová – Pokorný 2004, 743). Na druhou stranu dokumentované překryvy situací zemědělského pravěku vrstvami vátých písků (Zápotocký 2014, 656 s lit.) a splachy nevyklučují uchování předneolitických souvrství mimo dosah orby.

ZÁVĚR

Několik štípaných kamenných artefaktů uchovaných z dávného výzkumu rozsáhlého kostrového pohřebiště raného středověku v Mělníku-Rousovicích náleží dle techno-typologického rozboru i použitých surovin nejpravděpodobněji do mezolitu. Představují názorný příklad obtížně interpretovatelného, ale běžného míšení stop mezolitického osídlení se situacemi raného středověku. Zdá se, že artefakty z Rousovic tvořily součást pohřební výbavy, rozhodně nikoli ve formě křesacích kamenů, a představují nejspíše jedinou stopu v současnosti zastavěné mezolitické (?) lokality na výšině v meziříčí mezi soutokem Labe s Vltavou a Pšovkou. Ověření předložené hypotézy odvisí od eventuálního záchranného výzkumu v uvedeném, dnes zastavěném prostoru.

² Zveřejnění a interpretace absolutního datování Ch. Meiklejohnem, vyčteného z bulletinu oxfordské laboratoře, a to bez svolení zadavatele a plátce analýzy doc. M. Olivy, nepředstavuje následovníhodný příklad.

³ Pro Čechy lze zmínit kostrový hrob v areálu mezolitického sídliště u Chržína, jehož prvotní datování do mezolitu korigovala radiokarbonová analýza do doby železné (Sýkorová – Fridrich 2005, 72).

LITERATURA A PRAMENY

- Beneš, A. – Vencl, S. 1966: Příspěvek k poznání mesolitického osídlení jižních Čech, *Archeologické rozhledy* 18, 67–72.
- Dobeš, M. – Limburský, P. a kol. 2013: Pohřebiště staršího eneolitu a šňůrové keramiky ve Vliněvsi. *Archeologické studijní materiály* 22. Praha.
- Dreslerová, D. – Pokorný, P. 2004: Vývoj osídlení a struktury pravěké krajiny na středním Labi. Pokus o přímé srovnání archeologické a pyloanalytické evidence, *Archeologické rozhledy* 56, 739–762.
- Eigner, J. – Bartík, J. 2016: Der Erkenntnisstand des Mesolithikums in Mähren. In: K. Gerken – D. Gross – S. Hesse (Hrsg.), *Neue Forschungen zum Mesolithikum. Archäologische Berichte des Landkreises Rotenburg (Wümme)*, Band 20. Beiträge zur Jahrestagung der Arbeitsgemeinschaft Mesolithikum, Rotenburg (Wümme), 19.–22. März 2015. Oldenburg, 69–90.
- Kalousek, F. 1966: Habitat mésolithique à Pohansko près de Břeclav. In: *Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*. Prague, 130.
- Kapustka, K. – Tomková, K. v tisku: Příspěvek k poznání funkcí štípané industrie v raném středověku na příkladu nálezů ze Žalova. In: K. Kapustka (ed.), *Quodlibet*. Praha.
- Klíma, B. 1970: Štípaná kamenná industrie z Mikulčic, *Památky archeologické* 61, 219–224.
- Klíma, B. 1986: Nejstarší osídlení Břeclavska. Mikulov.
- Košta, J. – Tomková, K. 2015: Raně středověké pohřebiště v Mělníku-Rousovicích, *Archeologie ve středních Čechách* 19, 271–318.
- Limburský, P. – Likovský, J. – Velemínský, P. – Fleková, K. 2010: Kostrové pohřebiště vinařické skupiny ve Vliněvsi, okres Mělník. Stěhování národů – populační dynamika – vykrádání hrobů, *Památky archeologické* 101, 111–168.
- Malkovský, M. – Vencl, S. 1995: Quarzites of north-west Bohemia as Stone Age raw materials: environs of the towns of Most and Kadaň, Czech Republic, *Památky archeologické* 86, 5–37.
- Matiegka, J. 1913: Nálezy u rousovického cukrovaru poblíže Mělníka, *Památky archeologické* 25, 108–113.
- Meiklejohn, Ch. 2015: A direct date from the Staré Mesto skeleton (Czech Republic) indicates that the find is medieval, *Mesolithic Miscellany* 23, March 2015, 12–13.
- Neustupný, E. 1965: Hrob z Tušimic a některé problémy studia kultur se šňůrovou keramikou, *Památky archeologické* 56, 392–456.
- Oliva, M. 2015: Mezolitická těžba v Krumlovském lese (jižní Morava) v kontextu neolitizace střední Evropy, *Památky archeologické* 106, 5–42.
- Petrbok, J. 1936–37: Stratigrafie mikrolitické osady u Kozel nad Labem, *Obzor prehistorický* 10, 280–283.
- Prošek, F. 1950: Mesolitická drobnotvará industrie v Čechách. In: Filipův sborník. Praha, 1–18 (strojopis uložený v Archeologickém ústavu v Praze).
- Siblík, J. 1908: Žárové hroby u Hradiště, *Památky archaeologické a místopisné* 22, 343–360.
- Sklenář, K. 1982: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. *Archeologický místopis okresu Mělník v pravěku a rané době dějinné*. Mělník.
- Sklenář, K. 2000: Hořín III. Mesolithische und hallstattzeitliche Siedlung. *Fontes archaeologici Pragenses* 24. Pragae.
- Sklenář, K. 2008: Dějiny výzkumu starší a střední doby kamenné (paleolitu a mezolitu) v českých zemích. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A-Historie, sv. 62, čís. 2–4*. Praha.
- Sklenář, K. 2009: Svárava u Týnce nad Labem: první mezolitický nálezy v Čechách?, *Archeologie ve středních Čechách* 13, 543–546.
- Sýkorová, I. – Fridrich, J. 2005: Předběžná zpráva o výzkumu mezolitického sídliště v Chržíně, okr. Kladno, *Archeologie ve středních Čechách* 9, 67–75.
- Škrdla, P. – Mateciucová, I. – Přichystal, A. 1997: Mesolithikum (gespaltene Steinindustrie). In: L. Poláček (Hrsg.), *Studien zum Burgwall von Mikulčice 2*. Brno, 45–91.
- Škrdla, P. – Poláček, L. – Škojec, J. 1999: Mikulčice (okr. Hodonín), *Přehled výzkumů 39 (1995–1996)*, 249–258.
- Ungermaň, Š. 2009: Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách. *Rukopis dizertační práce, Ústav archeologie a muzeologie FF Masarykovy univerzity*. Brno.
- Vencl, S. 1971: Topografická poloha mesolitických sídlišť v Čechách, *Archeologické rozhledy* 23, 169–187.
- Vencl, S. 1992: Záchraný výzkum v Praze 9 – Dolních Počernicích v roce 1982, *Archeologické rozhledy* 44, 29–64, 145–147.
- Vencl, S. 1998: Možnosti a meze kulturní determinace nálezů štípaných artefaktů v rámci projektu ALRNB, *Archeologické rozhledy* 50, 545–556.

- Vencl, S. – Valoch, K. 2001: Die paläolithische und mesolithische Besiedlung des Hügels Ládví in Prag 8-Ďáblice, Památky archeologické 92, 5–73.
- Zápotocký, M. 2014: K osídlení labské nivy v eneolitu a starší době bronzové: sídlištní areál s půdorysy kůlových domů u Kozel, okr. Mělník, Archeologické rozhledy 66, 651–694.
- Žebera, K. 1946: Nová paleolitická a mesolitická sídliště v českých zemích, Památky archeologické 42, 9–16.
- Žebera, K. 1955: Celodenní exkurse na Mělnicko – do území soutoku Labe s Vltavou. In: Z. Roth et al., Průvodce k exkursím sekce kvartérní a inženýrské geologie sjezdu Čs. společnosti pro mineralogii a geologii v Praze v roce 1954. Anthropozoikum 5, 173–176.

A trace of Mesolithic (?) occupation at Mělník-Rousovice

In a recent detailed evaluation of the early medieval cemetery at Mělník-Rousovice, K. Tomková and J. Košta (2015) pointed out the occurrence of chipped stone industry in local graves. A total of 5 artefacts rather represent, with the exception of one piece which was used as a flint and steel, an earlier intrusion. The author of this contribution offers an alternative interpretation of these artefacts as a trace of pre-Neolithic, most probably Mesolithic (?) occupation. The Rousovice artefacts probably represent the only trace of a currently built-up Mesolithic site (?) on an elevation near the confluence of the Elbe, Vltava and Pšovka rivers.

(English by Jan Machula)

Fig. 1. Location of the site on a map of Bohemia

Fig. 2. Selection of chipped stone industry from graves at Mělník-Rousovice. 1 – blade made from burnt out silicite, 2 – double burin made from erratic flint
